

הכתיבה בעיני היוצר

משוררים וסופרים חושבים וכותבים על תהליכי היצירה והכתיבה שלהם. מה הם מקורות השירה? כיצד נולד רעיון לשיר? מה יהיו נושאי השיר? כיצד נבחרות המילים? כיצד לסדר אותן? באיזה מקצב לכתוב את השירים? מי הם הקוראים שעתידיים לקרוא את השירים? ביחידה שלפניכם שירים העוסקים במשורר ובכתיבתו. היחידה מאפשרת גם טיפול בסוגת השיר ומאפייניו בעזרת השירים שלפניכם.

איך שיר נולד? – יהונתן גפן

השיר עוסק במקורות ובתהליכי היצירה של אמנים. למרות שיש כאן התייחסות לכתיבת שיר, השיר מייצג גם אמנויות אחרות.

כותרת השיר עוסקת בפליאה הגדולה של היצירה. עצם העובדה שכותרת השיר מוצגת כשאלה מציבה את תהליך הכתיבה כפלא הדורש פענוח.

- ❖ הביעו דעתכם על שם השיר ועל ניסוחו כשאלה.
- ❖ ערכו השוואה בין הולדת תינוק לבין "הולדת" שיר. (מה כואב? מי שמח? למה שמחים? התלות של התינוק והשיר והיציאה לעצמאות).
- ❖ מדוע השורות "בהתחלה זה כואב / אחר כך יוצא החוצה" חוזרות פעמיים ומהי המשמעות שלהן?
- ❖ מדוע קשה כל כך, לדעתכם, "ללדת" שיר?

המלים הן – שלומית כהן

שיר העוסק במשמעויות הרבות שיש למילים. אפשר להשתמש במילים באופן יצירתי שאיננו דווקא במשמעות המילונית המדויקת. המשמעות מתקבלת מתוך הקשר מתוך צרוף לא שגרתי שיחד יוצרים משמעות חדשה. לדוגמא:

"נעשה חור בקיר נקרא לו חלון

נתלה עליו שמלה נקרא לה וילון".

סתם חור בקיר הפך לחלון ושמלה הפכה לוילון.

בשיר יש התרחשויות המזכירות משחקי ילדים. כל התרחשות זוכה לשיום מתוך אוצר המילים הקיים של הדוברים בשיר. יחד עם זאת חפצים שונים, תוך כדי משחק, מקבלים כינויים לא רווחים. לדוגמא:

"נשים כרית על הרצפה
נקרא לה ספה".

במצב הרגיל שלה כרית היא פריט שמניחים עליו את הראש. במשחק עם המלים והמיקום של הכרית היא הופכת לספה.

בבית השני הדובר מנסה לסכם ומציג תובנה אישית על מקומה של המילה בכתיבה. "המלים הן צעצועים" שאיתן ניתן לשחק, לבנות וגם לכתוב שירים או פרקי ספרות אחרים.

- ❖ מה דעתכם, האם כתיבה היא משחק? חוו דעה על פי השיר ועל פי ניסיונכם כקוראים וככותבים.
- ❖ תארו את מבנה השיר. מה הקשר בין הבית הראשון לשני? (הבית השני מציע הכללות לשימוש במילים לאחר שורה של דוגמאות בבית הראשון).
- ❖ אילו מטאפורות ניתן לזהות בשיר? (המלים הן צעצועים. . . תופסת. . . מחבואים. אלו מטאפורות המתארות את תהליך הכתיבה. המלים הן לפעמים חמקמקות אך לפעמים בונים מהן בית או מגדל (מבנים יציבים ואיתנים).
- ❖ בשיר נאמר שעם מלים ניתן לשחק תופסת או מחבואים וכן לבנות בית או מגדל. מה דעתכם על כך? איזה דימוי בעיניכם מתאים למעשה הכתיבה?

ספר שירי – רחל

שיר לירי העוסק במקורות היצירה של המשוררת.

- ❖ ספרו במלים שלכם במה עוסק השיר?
- ❖ בחרו שני ביטויים מתוך השיר המיוחדים בעיניכם. הסבירו אותם ונמקו את בחירתכם.
- ❖ בשיר מטאפורות ודימויים העוסקים במקורות השירה: צריחות שצרחתי. . . מחרוזת מלים. . . החתום בי באש. . . הסבירו את המטאפורות.
- ❖ מה הן מלמדות על מקורות השירה של היוצרת?
- ❖ בכל בית יש מבע והיפוכו. הביאו דוגמאות מתוך השיר.

(למשל: "צריחות שצרחתי נואשת... הפכו בכתיבה ל"מחרוזת מילים מלבבת...". יתכן שבזמן הכתיבה המילים מעדנות ומרככות את הכאב. הדברים הנצורים בלב המשוררת הם כה עזים עד כי הם צרובים בה באש. הדוברת מציינת כי מעולם לא חשפה את צפונות ליבה אפילו בפני הטובים שבחבריה, אך היא חושפת אותם בשירתה והם הופכים לנחלת הכלל עד כדי: "יד כל במנוחה תמשש". אין במשוררת כעס על כך אלא השלמה ואולי אפילו רווח לה).

❖ הסבירו את המילים והביטויים:

"צריחות שצרחתי... "נואשת"... "ספר שירי הלבן"... "חביונות"... פירוש הביטויים במסר הגלוי (המילוני) ובמסר החבוי על פי השיר.

(לדוגמא צריחות היא מילה נרדפת לצעקות רמות הנובעות מכאב או בהלה. בשיר שלפנינו הן מבטאות את הרגשות של הדוברת שחשה "יאוש וכאב. השירה נובעת מתוך כאב וצער).

❖ הציעו שם אחר לשיר. נמקו את בחירתכם.

ניב – רחל

שיר לירי שעוסק באופן שבו נבחרות מילים לצורך כתיבה. יש מילים הנחשבות כגבוהות – "אמרי נוי" ו"מליצות" ש"מבטן יהיר" ויש מילים צנועות ותמימות כתינוק. הדוברת מכירה אותן ובוחרת שלא להשתמש ב"מילים הגבוהות". לבה נוהה אחרי המילים הצנועות "לניב התמים". הדוברת עוסקת גם במספר המילים: "יודעת אני אמרי נוי למכביר" וכן "ידעתי מילים אין מספר". ובכל זאת הדוברת בוחרת לכתוב מילים מועטות.

השיר רווי מטאפורות, יש ביטויים שבהם רבדים של דימויים ומטאפורות המעשירים את האמירה הגלויה והסמויה של היוצרת.

❖ הסבירו את המלה "ניב".

❖ זהו בשיר מטאפורות ודימויים בהם משתמשת הדוברת בתיאור ה"ניב".

(לדוגמא: המלה ניב זוכה למטאפורות כגון: ניב תמים וגם "עני כעפר" וכן "ניבי השח").

בבית האחרון הדוברת פונה אל נמען ושואלת האם יתייחס אל הניב בתשומת לב מיוחדת כפי שמתייחסים לחבר, לאח ולתינוק.

❖ מדוע לדעתכם מבקשת הדוברת מן הנמען יחס אל הניב כמו אל חבר, אח ותינוק?

❖ ציינו ניגודים בשיר. מהי תרומת השימוש בניגודים לשיר?

(לדוגמא: "אמרי נוי למכביר" לעומת: "לבי לניב התמים כתינוק"

שימו לב שבית א' ובית ב' מעמידים זה לעומת זה שפע של מילים "גבוהות" ו"הירות", לעומת הבחירה במילים תמימות ו"עניות".

❖ השוו בין שני השירים: "ספר שירי" ו"ניב". מצאו קטגוריות להשוואה.

(כגון: נושא השיר, דרכי ביטוי של הדוברת, התייחסות למילה, מוטיבים במטאפורות)

החכה והמיתרים – שלומית כהן-אסיף

שיר העוסק במקורות ובהשראה של היצירה. במקרה זה המקור הוא חוויות של אדם לנוכח הטבע. הטבע בשיר שלפנינו מיוצג על ידי הרים וים – שני ייצוגים שיש בהם עצמה. אך מקור השיר יכול לנבוע גם ממראה של צדף ואף מן הפנינה שבצדף שהם זעירים לעומת עוצמת הים וההרים. כלומר, גם יצירות הטבע הזעירות ביותר מהוות מקור השראה לאמנים. המיתר הקרוע מן הבית הראשון הופך למנוף ליצירה חדשה, בבית השני.

- ❖ איזו משמעות יש לחכה בשיר?
- ❖ ציירו את השיר.
- ❖ אילו מקורות נוספים אתם מכירים לשירה?

שיח פלא – לאה גולדברג

השיר עוסק במקורות השירה וביחסי הגומלין בין השירים ובין הקוראים. המטאפורות העיקריות בשיר הם מעולם הצומח: השירים והסיפורים הם פרחים והמשורר הוא גן.

- ❖ תארו במה דומה כתיבת השיר לעבודתו של הגן. אילו פעולות של גן עושה המשורר?
- ❖ מדוע לדעתכם בחרה הדוברת בשיר במטאפורה של שיח וגן? מה הן משמעויותיה ומה היא מעידה על יחסי הגומלין בין השיר והגן?
- ❖ אילו פרחים צומחים על השיח? ומהי משמעותם?
(חלק מן הפרחים פורחים בכל מקום בעולם. אחרים מזכירים לדוברת מקומות רחוקים ומוזכרים לה מן העבר וממקום אחר: "חבצלת מספרת/על השלג הלבן". מה שהפרחים "מספרים" הופך להיות נושא לכתיבה: "כל היום דובר השיח/ ואקשיב לו קשב רב./ כל דבר שהוא משיח /אספר אותו בכתב".
- ❖ רוב האנשים, כאשר הם רוצים לשתף את זולתם בחוויות, הם מספרים אותן או כותבים מכתב לחבר או מכר. הדוברת בשיר כותבת שיר. כאשר השיר כתוב היטב הקורא יכול "לראות" לנגד עיניו את התמונות המתוארות בשיר ואפילו יכול ל"הריח" אותן.
- ❖ מהו קהל היעד של השירים?
(השירים של השיח מיועדים לכולם, "גם לנער גם לטף".)
- ❖ ציינו מתוך השיר מטאפורות למקורות השירה.

(לדוגמא: "חבצלת מספרת... ואומר שירה הורד").

- ❖ בשיר נאמר: "בגני נטעתי שיח/ בין פרחיי האחרים". מי הם הפרחים האחרים?
 - ❖ תנו פירוש לכותרת השיר. מהו ה'פלא' בשיר?
- (כותרת השיר מפתיעה. קשה לשער מה יהיו תכני השיר. שיח – לקוח מעולם הצומח ואנו רגילים שגדלים עליו פרחים ופרות. ואולם מהו ה'פלא' בשיר?
- הפלא יכול לבוא לידי ביטוי בשני מישורים. האחד עוסק בתהליך הצמיחה של השיח, בסוגי הפרחים שצומחים עליו, בריחו. זהו פלא היקום והאסתטיקה של הבריאה. הפלא השני הוא בתהליך כתיבת השירים, שהוא תהליך נפשי, במגוון החוויות והנושאים העולים בשירים, במלאכת החריזה בשיר, בעיני הדוברת השיר הוא תמיד פלא כל פעם מחדש).
- ❖ מי היא הדוברת בשיר? מהי התרומה של שיר שכתוב בגוף ראשון?
- (השיר כתוב בגוף ראשון. סגנון זה, של גוף ראשון בטקסט, יוצר קרבה, אינטימיות ואף יוצרת שייכות בין הדוברת לשיר עצמו).

היום נולד לי שיר – מאשה קלו

- השיר עוסק בקורות השיר מרגע שהוא "נולד" ויוצא מרשות היוצר.
- ❖ תארו את האפשרויות הפתוחות בפני השיר מרגע ש"נולד". נסו להסביר את הייחוד בכל אחת מן האפשרויות.
- (זו חידה בעיני הדוברת. מה יקרה לשיר מרגע שכתבה אותו? היא מבטאת את הנעלם באמצעות השאלות שהיא שואלת. היא מציעה תרחישים שונים שעשויים לקרות: ישירו אותו, ירקדו לצליליו, ילמדו אותו. אלו דברים שיכולים להיעשות בצוותא. כמו כן ישנה אפשרות שאנשים ינצרו את השיר בלבם, כחוויה פרטית).
- ❖ בשיר יש פעלים רבים. מה תורם השימוש בפעלים לשיר?
- (השיר קצבי מאוד. הקצב נוצר באמצעות שורות קצרות בבית, ריבוי פעלים, וחריזה במבנה אב אב. מומלץ לקרוא את השיר בקול מספר פעמים ולהבליט את המקצב).
- (ניתן לערוך השוואה בין השירים השונים באמצעות קריטריונים שיבחרו במשותף עם התלמידים. מעניין לעמוד על הגישות הדומות והשונות של היוצרים אל היצירה).

הפעילויות פותחו ע"י חיה לחמן ואיריס ברקוביץ, מרכז תכנון לימודים - מכללת בית ברל
© כל הזכויות שמורות למכללת בית ברל